SOCIAL DIAGNOSIS 2013

OBJECTIVE AND SUBJECTIVE QUALITY OF LIFE IN POLAND

DIAGNOZA SPOŁECZNA 2013

WARUNKI I JAKOŚĆ ŻYCIA POLAKÓW

Edited by:

Janusz Czapiński

Tomasz Panek

Raport Diagnoza Społeczna 2013 finansowany przez:

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI MINISTERSTWO
PRACY I POLITYKI
SPOŁECZNEJ Centrum
Rozwoju
Zasobów
LudzkichUNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

upc

Narodowy Bank Polski

NARODOWE CENTRUM NAUKI

Bank Polski

Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego
22.08.2013

Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki

CONTEMPORARY ECONOMICS

ABSTRACTED/INDEXED:

- ABI/INFORM Complete (ProQuest)
- ABI/INFORM Global (ProQuest)
- Academic OneFile (GALE Science in Context)
- Business & Company Profiles (GALE Science in Context)
- Business and Economics Theory Collection (GALE Science in Context)
- Cabell's Directories
- Central and Eastern European Online Library
- CEJSH
- Directory of Open Access Journals (DOAJ)
- Directory of Research Journal Indexing (DRJI)
- EBSCO
- ECONIS
- EconLit
- EconPapers
- EconStor (EconBiz)
- GENAMICS JournalSeek
- General Business File ASAP (GALE Science in Context)
- Google Scholar
- GREENR - Gale Resource on the Environment, Energy and Natural Resources (GALE Science in Context)
- IDEAS
- IndexCopernicus
- Infotrac Custom Journals (GALE Science in Context)
- International Business (GALE Science in Context)
- Library of Congress (USA)
- Ministry of Science and Higher Education list of scored journals (**rating score 9 pts**)
- ProQuest Central
- ProQuest Research Library
- Research Papers in Economics (RePEc)
- Scirus
- SCOPUS
- Social Science Research Network
- The British Library
- The Central European Journal of Social Sciences and Humanities
- The International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)/ProQuest
- Ulrichsweb
- WorldCat
- Zetoc

Editor in Chief:

Henryk Król

Deputy Editor in Chief

Piotr Szczepankowski

Editorial Manager

Marcin W. Staniewski

Stat Editor

Henryk Rosłaniec

Language Editor

Mariëtte E. Botha

Technical Editors

Karol Kowalczyk

Tomasz Szopiński

Associate Editors

Zenon Biniek

Wiesław Dębski

Witold Jakóbiak

Witold Małecki

Danuta Mliczewska

Włodzimierz Rembisz

Grażyna Rytelewska

Maria Sierpińska

Tadeusz Szumlicz

Ryszard Wilczyński

EDITORIAL BOARD:

Nur Adiana Hiau Abdullah (Malaysia)

Icek Ajzen (USA)

Damodaran Appukuttan Nair (India)

Hrabrin Bachev (Bulgaria)

Richard Blundell (Great Britain)

Constantin A. Bob (Romania)

Udo Broll (Germany)

Tanja Broz (Croatia)

Jelena Budak (Croatia)

Barbara Czarniawska (Sweden)

Didar Erdiņ (Bulgaria)

József Fogarasi (Romania)

Nicolai Juul Foss (Denmark)

Bruno S. Frey (Switzerland)

Masahiko Gemma (Japan)

Srećko Goić (Croatia)

Kjell Åge Gotvassli (Norway)

Adriana Grigorescu (Romania)

Oliver D. Hart (USA)

Roman Horvath (Czech Republic)

Shelby D. Hunt (USA)

Zoran Ivanovic (Croatia)

Søren Johansen (Denmark)

Sten Jönsson (Sweden)

Judit Karsai (Hungary)

Elko Kleinschmidt (Canada)

Monika Kostera (Sweden)

Stephen F. LeRoy (USA)

Csaba Lentner (Hungary)

Lena Malešević Perović (Croatia)

Víctor Martínez Reyes (USA)

Eric Maskin (USA)

Igor Matunović (Croatia)

Ieva Meidute (Lithuania)

Fatmir Memaj (Albania)

Garabed Minassian (Bulgaria)

Anayo Nkamnebe (Nigeria)

Harald Oberhofer (Austria)

Boris Podobnik (Croatia)

Nina Pološki Vokić (Croatia)

Rossitsa Rangelova (Bulgaria)

Assaf Razin (USA)

Sanda Renko (Croatia)

Richard Roll (USA)

Steven Rosefelde (USA)

Yochanan Shachmurove (USA)

Andrei Shleifer (USA)

Eduardo Schwartz (USA)

Mirosław Skibniewski (USA)

Stanley F. Slater (USA)

Lenka Slavíková (Czech Republic)

Joel Sobel (USA)

Jasminka Sohinger (Croatia)

Miemie Struwig (South Africa)

Guido Tabellini (Italy)

Masahiro Taguchi (Japan)

Josip Tica (Croatia)

Joachim Wagner (Germany)

John Whalley (Canada)

Gary Wong (China)

The original version: on-line journal

ADDRESS OF EDITORS:

CONTEMPORARY ECONOMICS, University of Finance and Management in Warsaw, 01-030 Warszawa, 55 Pawia Str., room 211,

phone: (22) 536 54 54 | e-mail: editorial@ce.vizja.pl | www.ce.vizja.pl

PUBLISHER: Vizja Press & IT, 01 – 029 Warszawa, 60 Dzielna Str.

phone/fax: (22) 536 54 68 | e-mail: vizja@vizja.pl | www.vizja.net.pl

All articles published in the quarterly are subject to double-blind peer reviews

ISSN: 2084-0845

Aby zacytować ten rozdział należy podać źródło: Panek, T., Białowski, P., Kotowska, I.E., Czapiński, J. (2013). Warunki życia gospodarstw domowych. Zasobność materialna. Diagnoza Społeczna 2013 Warunki i Jakość Życia Polaków - Raport. [Special issue]. *Contemporary Economics*, 7, 57-77 DOI: 10.5709/ce.1897-9254.99

4.3. Zasobność materialna

Tomasz Panek, Piotr Białowski, Irena E. Kotowska, Janusz Czapiński

4.3.1. Sytuacja w 2013 r. i jej zmiana w ostatnich czterech latach

4.3.1.1. Dobra trwałego użytku

Jeden z podstawowych elementów zasobności gospodarstw domowych stanowi posiadanie przez nie dóbr trwałego użytku. Spośród wyszczególnionych w badaniu dóbr trwałego użytku najbardziej powszechnymi były w lutym/marcu 2013 r. pralka automatyczna i płatna telewizja satelitarna lub kablowa. Pralki automatycznej nie posiadało niecałe 8 proc. badanych gospodarstw, a płatnej telewizji satelitarnej lub kablowej niecałe 28 proc. Do dóbr trwałego użytku, które gospodarstwa posiadały najrzadziej należały łódź motorowa/żaglowa (niecałe 1 proc.), elektroniczny czytnik książek (niecałe 4 proc.) i dom letniskowy (niecałe 5 proc.). W okresie marzec 2009 – marzec 2013 wyposażenie gospodarstw domowych w większość uwzględnionych w badaniu dóbr trwałego użytku znacznie wzrosło (wykres 4.3.1)¹⁴. Wyjątkiem są: telefon stacjonarny, co związane jest z coraz powszechniejszą rezygnacją z tego typu telefonu na rzecz telefonów komórkowych, komputer stacjonarny wypierany przez komputer przenośny i tablet oraz odtwarzacz DVD.

Wykres 4.3.1. Procent gospodarstw domowych nieposiadających wybranych dóbr trwałego użytku w 2009, 2011 i 2013 r. w próbie panelowej

W ostatnich dwóch latach także nastąpił znaczący wzrost wyposażenia gospodarstw domowych w dobra trwałego użytku z wyjątkiem telefonu domowego (stacjonarnego) i komputera stacjonarnego, co jest związane z zastępowaniem ich przez telefon mobilny i komputer przenośny, a także odtwarzacza DVD. Największy wzrost odsetka gospodarstw domowych w zakresie ich wyposażenia w dobra trwałego użytku w tym okresie dotyczy telewizora LCD lub plazmy oraz komputera przenośnego (odpowiednio o ponad 14 i ponad 9 p.p.).

Do przeciętnie najsłabiej wyposażonych w dobra trwałego użytku gospodarstw domowych należały w lutym/marcu 2013 r. gospodarstwa utrzymujące się z niezarobkowych źródeł innych niż emerytura i renta oraz rencistów. Gospodarstwami takimi, rozpatrując typ gospodarstwa, były najczęściej gospodarstwa nierodzinne

¹⁴ Wszystkie zmiany w zakresie zasobności materialnej w latach 2009-2013 dotyczą próby panelowej z tych lat, czyli tych gospodarstw domowych, które zostały zbadane w 2009 r. jak i w 2011 r. i 2013 r.

(zarówno jednoosobowe jak i wieloosobowe) oraz gospodarstwa rodzin niepełnych. Stopień wyposażenia w dobra trwałego użytku gospodarstw domowych bez bezrobotnych jest nieznacznie wyższy, dla zdecydowanej większości tych dóbr, niż gospodarstw domowych z bezrobotnymi. Natomiast stopień wyposażenia w dobra trwałego użytku grup gospodarstw wyodrębnionych ze względu na klasę miejscowości zamieszkania oraz województw jest zróżnicowany w zależności od wyróżnionych w badaniu dóbr, chociaż w przypadku większości dóbr najslabiej wyposażone są w te dobra gospodarstwa domowe wiejskie.

Brak niektórych dóbr trwałego użytku nie wynika często z braku możliwości finansowych ich zakupu lecz z braku chęci ich posiadania. Dobrami najczęściej nieposiadanymi przez gospodarstwa domowe, gdyż na ich zakup nie mogły one sobie pozwolić, były w lutym/marcu 2013 r. przede wszystkim własne mieszkanie/własny dom, pralka automatyczna i telewizor LCD lub plazma (odpowiednio prawie 60 proc., około 59 proc. i prawie 59 proc. gospodarstw domowych, które nie posiadają tych dóbr, nie ma ich ze względów finansowych). W ostatnich czterech latach obserwujemy silny spadek odsetka gospodarstw domowych, wśród gospodarstw nieposiadających tych dóbr, które nie mogą sobie pozwolić ze względów finansowych na ich zakup w przypadku wszystkich uwzględnionych w badaniu dóbr, poza płatną telewizją satelitarną lub kablową oraz telewizorem LCD lub plazmą (wzrost odsetka gospodarstw nie mogących sobie na nie pozwolić odpowiednio o prawie 2 i ponad 7 p.p.). Największy spadek odsetka gospodarstw domowych, którym brak pieniędzy nie pozwala na zakup, obserwujemy w przypadku dostępu do internetu w domu i komputera stacjonarnego (odpowiednio o prawie 10 i o prawie 12 p.p., wykres 4.3.2). W latach 2011-2013 jedynie w przypadku telewizora LCD lub plazmy wzrósł znacząco odsetek gospodarstw domowych, wśród nieposiadających tego dobra, które nie mogły pozwolić sobie na jego zakup ze względów finansowych (wykres 4.3.5). Wzrost ten wynika jednakże tylko ze zwiększenia w tym okresie odsetka gospodarstw domowych, które chciałyby posiadać to dobro, gdyż odsetek gospodarstw domowych nie posiadających tego dobra trwałego użytku ze względów finansowych w całej badanej populacji (a nie tylko w populacji gospodarstw nie posiadających) zmniejszył się w ostatnich dwóch latach.

Różnice pomiędzy grupami gospodarstw domowych, wyróżnionymi ze względu na przyjęte w badaniu kryteria, w zakresie nieposiadania ze względów finansowych dóbr trwałego użytku w lutym/marcu 2013 r. są różnokierunkowe. Największe różnice w tym zakresie obserwujemy pomiędzy grupą gospodarstw bez bezrobotnych i grupą gospodarstw z bezrobotnymi. Odsetki gospodarstw z bezrobotnymi, które ze względów finansowych nie mogą sobie pozwolić na posiadanie pewnych dóbr, są znacząco wyższe niż w przypadku grupy gospodarstw bez bezrobotnych, szczególnie w zakresie dostępu do internetu w domu (odpowiednio ponad 56 proc. i prawie 17 proc. gospodarstw w tych grupach nie mogły sobie pozwolić na jego zakup), komputera przenośnego (odpowiednio prawie 64 proc. i prawie 30 proc. gospodarstw w tych grupach go nie posiadało ze względów finansowych) oraz pralki automatycznej (odpowiednio ponad 87 i prawie 53 proc. gospodarstw było niewyposażonych w pralkę automatyczną w tych grupach ze względów finansowych). Ponadto, na finansowe przyczyny nieposiadania dóbr trwałego użytku stosunkowo najczęściej wskazywały gospodarstwa domowe rencistów i utrzymujących się z niezarobkowych źródeł oraz gospodarstwa domowe małżeństw wielodzietnych, rodzin niepełnych i wielorodzinne.

Wykres 4.3.2. Procent gospodarstw, w których brak dóbr wynika z braku środków finansowych na ich zakup w latach 2009-2013 w próbie panelowej

4.3.1.2. Oszczędności

W 2013 r. prawie 60 proc. gospodarstw nie posiadało oszczędności. Wśród gospodarstw domowych deklarujących posiadanie oszczędności wyraźnie dominują gospodarstwa o oszczędnościach stanowiących równowagę ich od 1-miesięcznych do 3-miesięcznych dochodów (ponad 31 proc. gospodarstw). W okresie marzec 2009 - marzec 2013 nastąpił znaczący wzrost odsetka gospodarstw domowych posiadających oszczędności (o prawie 8 p.p., wykres 4.3.3). W ostatnich dwóch latach także obserwujemy wzrost odsetka gospodarstw domowych posiadających oszczędności (o przeszło 3 p.p.).

Wykres 4.3.3. Stan posiadania i skala oszczędności wśród gospodarstw domowych posiadających oszczędności w latach 2009-2013 w próbie panelowej

Zdecydowanie najrzadziej deklarują posiadanie oszczędności gospodarstwa rencistów (prawie 80 proc. nie posiada oszczędności) oraz utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (ponad 75 proc. nie posiada oszczędności). Najczęściej gospodarstwa domowe nieposiadające oszczędności występują wśród gospodarstw domowych rodzin niepełnych i małżeństw wielodzietnych (około 71 proc. i prawie 70 proc. gospodarstw w tych grupach nie posiada oszczędności). Procent gospodarstw domowych bez bezrobotnych nieposiadających oszczędności jest znacząco niższy niż w grupie gospodarstw z bezrobotnymi (odpowiednio prawie 57 proc. i prawie 76 proc. gospodarstw). We wszystkich grupach społeczno-ekonomicznych i typach gospodarstw domowych nastąpił znaczący wzrost oszczędności w ciągu ostatnich 2 lat, poza gospodarstwami domowymi małżeństw z 2 dziećmi, w której to grupie odsetek gospodarstw posiadających oszczędności nie uległ zasadniczym zmianom. Najsilniejszy przyrost oszczędności obserwujemy w gospodarstwach domowych rolników (o 6 p.p.).

Czym mniejsza miejscowość zamieszkania tym większy procent gospodarstw nie posiada oszczędności. Gospodarstwa domowe deklarujące nieposiadanie oszczędności najczęściej mieszkają na wsi oraz w najmniejszych miastach (odpowiednio prawie 67 proc. oraz ponad 63 proc.). Zróżnicowanie międzywojewódzkie gospodarstw domowych nieposiadających oszczędności nie jest zbyt duże. Województwami, w których gospodarstwa najczęściej nie posiadają oszczędności, są warmińsko-mazurskie (prawie 77 proc.) oraz kujawsko-pomorskie (ponad 68 proc.). W marcu 2013 r. w stosunku do marca 2011 r. nastąpił wzrost odsetka gospodarstw domowych dysponujących oszczędnościami we wszystkich klasach miejscowości zamieszkania oraz województwach, przy czym największy w małych miastach (o około 8 p.p.) oraz województwach zachodnio-pomorskim i mazowieckim (nastąpił w nich wzrost odsetka gospodarstw domowych posiadających oszczędności odpowiednio o ponad 9 i ponad 7 p.p.).

Prawie 67 proc. gospodarstw posiadających w lutym/marcu 2013 r. oszczędności miało je w formie lokat w bankach w złotych, a prawie 45 proc. w gotówce. Najczęściej w bankach w złotych lokowały swoje oszczędności gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek (prawie 71 proc.), a oszczędności w formie gotówkowej relatywnie najczęściej posiadały gospodarstwa domowe rolników (ponad 54 proc.) oraz gospodarstwa domowe utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (także ponad 54 proc.). Spośród typów gospodarstw swoje oszczędności lokowały w bankach w zł przede wszystkim małżeństwa wielodzietne (prawie 74 proc.). Gotówka była natomiast relatywnie najczęstszą formą oszczędności w gospodarstwach wielorodzinnych (w prawie 58 proc.). Zarówno w grupie gospodarstw bez bezrobotnych jak i w grupie gospodarstw z bezrobotnymi zdecydowanie najczęstszą formą oszczędności były lokaty w bankach w zł (odpowiednio prawie 68 proc. i ponad 56 proc. gospodarstw z tych grup) oraz w gotówce (odpowiednio w ponad 44 proc. i w ponad 52 proc. gospodarstw).

Relatywnie największy odsetek gospodarstw lokował swoje oszczędności w bankach w złotych w najmniejszych miastach (prawie 71 proc. gospodarstw z tych miast). Lokowanie oszczędności w gotówce preferowały najczęściej gospodarstwa zamieszkujące na wsi i w najmniejszych miastach (odpowiednio prawie 55 proc. i prawie 46 proc. gospodarstw w tych grupach). Lokaty oszczędności w bankach w złotych najczęściej posiadały przede

wszystkim gospodarstw zamieszkujące w województwach dolnośląskim i warmińsko-mazurskim (odpowiednio prawie 75 i prawie 72 proc. gospodarstw z tych województw). Najwyższe odsetki gospodarstw mających oszczędności w gotówce zamieszkiwały województwa świętokrzyskie (ponad 63 proc.), warmińsko-mazurskie (prawie 55 proc.) oraz lubelskie (ponad 54 proc.).

W latach 2009-2013 nastąpił znaczący wzrost odsetka gospodarstw posiadających oszczędności tylko w gotówce (o prawie 8 p.p., wykres 4.3.4). W ostatnich dwóch latach odsetek gospodarstw posiadających oszczędności wzrósł znacząco także wyłącznie w grupach gospodarstw mających oszczędności w gotówce (o 5 p.p.). Spadł natomiast znacząco odsetek gospodarstw domowych posiadających oszczędności w bankach w zł (o ponad 3 p.p.) oraz w funduszach inwestycyjnych (o prawie 3 p.p.). Relatywnie największy wzrost odsetka gospodarstw domowych posiadających oszczędności w gotówce obserwujemy w ostatnich dwóch latach w grupach gospodarstw utrzymujących się z niezarobkowych źródeł i pracujących na własny rachunek (po prawie 14 p.p.) oraz nierodzinnych jednoosobowych (o ponad 10 p.p.). Ponadto relatywnie największy wzrost odsetka gospodarstw domowych gromadzących oszczędności w gotówce wystąpił w tym okresie w grupie gospodarstw zamieszkujących największe miasta (o prawie 14 p.p.). Odsetki gospodarstw posiadających oszczędności w gotówce znacząco wzrosły także zarówno w grupie gospodarstw domowych bez bezrobotnych jak i z bezrobotnymi (odpowiednio o ponad 5 i o prawie 3 p.p.).

Wykres 4.3.4. Formy oszczędności gospodarstw domowych, które posiadają oszczędności, w latach 2009-2013 w próbie panelowej

Gospodarstwa domowe, które deklarowały posiadanie oszczędności w lutym/marcu 2013 r., najczęściej gromadziły je jako rezerwę na sytuacje losowe (prawie 67 proc. gospodarstw), zabezpieczenie na starość (prawie 35 proc. gospodarstw) oraz jako rezerwę na bieżące wydatki konsumpcyjne (prawie 34 proc. gospodarstw).

W ostatnich czterech latach znacząco wzrósł odsetek gospodarstw domowych gromadzących oszczędności jako rezerwa na sytuacje losowe (o prawie 8 p.p.), rehabilitację (ponad 2 p.p.) oraz jako zabezpieczenie na starość i jako rezerwa na bieżące wydatki konsumpcyjne (po o prawie 2 p.p., wykres 4.3.5). W latach 2011-2013 nastąpił znaczący wzrost oszczędności przede wszystkim w przypadku ich gromadzenia jako rezerwa na sytuacje losowe oraz na leczenie (odpowiednio o ponad 8 i o prawie 5 p.p.).

Oszczędności gromadzone jako rezerwa na sytuacje losowe najczęściej występowały w lutym/marcu 2013 r. w gospodarstwach emerytów (deklarowało to prawie 70 proc. gospodarstw posiadających oszczędności, należących do tej grupy społeczno-ekonomicznej). Ten cel gromadzenia oszczędności najczęściej był wymieniany przez gospodarstwa domowe małżeństw bez dzieci (przez ponad 69 proc.). Także w przypadku grup gospodarstw domowych z bezrobotnymi i bez bezrobotnych oszczędności najczęściej były gromadzone jako rezerwa na sytuacje losowe (odpowiednio w prawie 64 proc. i w prawie 67 proc. gospodarstw). Zróżnicowanie grup gospodarstw gromadzących oszczędności jako rezerwę na sytuacje losowe nie było natomiast znaczące według klasy miejscowości zamieszkania oraz województw. Najczęściej ten cel oszczędzania występował w dużych miastach o liczbie mieszkańców 200-500 tys. (w ponad 75 proc. gospodarstw) oraz w województwach podlaskim i zachodniopomorskim (prawie 77 proc. i ponad 73 proc. gospodarstw).

Wykres 4.3.5. Cele gromadzenia oszczędności przez gospodarstwa domowe, które posiadają oszczędności, w latach 2009-2013 w próbie panelowej

W ostatnich dwóch latach najsilniejszy wzrost odsetka gospodarstw domowych gromadzących oszczędności jako rezerwę na sytuacje losowe miał miejsce w grupach gospodarstw domowych rolników i pracowników (odpowiednio o prawie 12 i o ponad 10 p.p.), nierodzinnych jednoosobowych (o ponad 10 p.p.), gospodarstwach zamieszkujących średniej wielkości miasta o liczbie mieszkańców 100-200 tys. (o prawie 19 p.p.) oraz województwo podkarpackie (o ponad 21 p.p.). W tym samym okresie miał miejsce znaczący spadek odsetka gospodarstw domowych deklarujących ten cel oszczędzania w grupach gospodarstw domowych utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (o ponad 14 p.p.), zamieszkujących najmniejsze miasta (o prawie 2 p.p.) oraz województwa wielkopolskie i lubuskie (odpowiednio o ponad 8 i ponad 4 p.p.).

Zabezpieczenie na starość było relatywnie najczęściej wskazywanym w lutym/marcu 2013 r. celem gromadzenia oszczędności przez gospodarstwa domowe emerytów i pracujących na własny rachunek (u odpowiednio prawie 49 proc. i ponad 36 proc. gospodarstw), gospodarstwa małżeństw bez dzieci (w prawie 43 proc. gospodarstw), gospodarstwa zamieszkujące największe miasta o liczbie mieszkańców powyżej 500 tys. (w około 40 proc. gospodarstw) oraz województwa Zachodniopomorskie i mazowieckie (odpowiednio w prawie 46 proc. i w prawie 44 proc. gospodarstw).

W ostatnich dwóch latach odsetek gospodarstw domowych gromadzących oszczędności jako zabezpieczenie na starość spadł najbardziej w gospodarstwach pracujących na własny rachunek (o ponad 6 p.p.) nierodzinnych wieloosobowych i małżeństw z 1 dzieckiem oraz rodzin wielodzietnych (o ponad 3 i po prawie 3 p.p.), zamieszkujących małe miasta o liczbie mieszkańców 20-100 tys. (o ponad 7 p.p.) oraz województwo opolskie (o ponad 12 p.p.). Jednocześnie jego najbardziej znaczące zwiększenie nastąpiło w grupach gospodarstw utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, pracowników i rolników (o ponad 2 p.p.), nierodzinnych wieloosobowych i jednoosobowych (o ponad 6 i o prawie 3 p.p.), zamieszkujących średniej wielkości miasta o liczbie mieszkańców 100-200 tys. (o ponad 10 p.p.) oraz w województwie zachodnio-pomorskim (o prawie 15 p.p.).

Wśród grup społeczno-ekonomicznych najczęściej oszczędności z przeznaczeniem na bieżące wydatki konsumpcyjne gromadziły w lutym/marcu 2013 r. gospodarstwa domowe utrzymujących się z niezarobkowych źródeł i rolników (odpowiednio ponad 62 proc. i prawie 50 proc. gospodarstw z tych grup). Natomiast wśród typów gospodarstw domowych ten cel przeznaczenia oszczędności wskazywały przede wszystkim gospodarstwa domowe małżeństw wielodzietnych (prawie 44 proc. gospodarstw). Najczęściej gromadziły oszczędności jako rezerwę na bieżące wydatki konsumpcyjne gospodarstwa zamieszkujące wieś (ponad 36 proc. gospodarstw) oraz województwo Zachodniopomorskie (ponad 47 proc. gospodarstw) i województwo podkarpackie (około 42 proc. gospodarstw). Także w grupie gospodarstw domowych z bezrobotnymi ten cel gromadzenia oszczędności był dość powszechny (w około 45 proc. gospodarstw z tych grup gromadzono oszczędności na ten cel).

Relatywnie największy przyrost oszczędności traktowanych jako rezerwa na bieżące wydatki konsumpcyjne obserwujemy w ostatnich dwóch latach w grupie gospodarstw domowych rolników (o ponad 6 p.p.) oraz zamieszkujących największe miasta (o prawie 4 p.p.) i województwo lubelskie (o ponad 4 p.p.). W tym samym okresie

relatywnie najsilniejszy spadek oszczędzania na ten cel nastąpił w grupach gospodarstw domowych rencistów (o prawie 6 p.p.), gospodarstw rodzin niepełnych (o prawie 14 p.p.) oraz zamieszkujących duże i średniej wielkości miasta o liczbie mieszkańców 100-500 tys. (o prawie 6 p.p.) i województwo opolskie (o prawie 22 p.p.).

4.3.1.3. Zadłużenie

Prawie 37 proc. badanych gospodarstw domowych deklarowało w lutym/marcu 2013 r. korzystanie z pożyczek i kredytów. Zadłużenie gospodarstw domowych najczęściej wynosiło powyżej ich rocznych dochodów (zadłużenie w tej wysokości zgłaszało ponad 28 proc. zadłużonych gospodarstw). Odsetek gospodarstw domowych korzystających z pożyczek i kredytów w okresie marzec 2009 - marzec 2013 znacząco spadł (o prawie 8 p.p., wykres 4.3.6). W ostatnich dwóch latach odsetek gospodarstw korzystających z kredytów lub pożyczek spadł o ponad 4 p.p.

Wykres 4.3.6. Stan zadłużenia gospodarstw domowych i skala tego zadłużenia wśród zadłużonych gospodarstw w latach 2009-2013 w próbie panelowej

W lutym/marcu 2013 r. zadłużone były przede wszystkim gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek oraz pracowników (odpowiednio prawie 48 i około 45 proc. gospodarstw z tych grup). Wśród typów gospodarstw domowych najwyższy procent zadłużonych występował w grupie gospodarstw małżeństw z 2 dziećmi oraz małżeństw wielodzietnych (odpowiednio w ponad 49 proc. i prawie 47 proc. gospodarstw z tych grup). Częstość zadłużenia gospodarstw domowych z bezrobotnymi była wyższa niż gospodarstw domowych bez bezrobotnych (odpowiednio ponad 39 proc. i ponad 36 proc. gospodarstw z tych grup). Zadłużenie w ostatnich dwóch latach wzrosło tylko w grupie gospodarstw domowych pracujących na własny rachunek (o ponad 2 p.p.).

Częstość występowania zadłużenia gospodarstw domowych według klas miejscowości zamieszkania oraz województw jest stosunkowo mało zróżnicowana. Najwyższy procent gospodarstw domowych zadłużonych występuje w największych miastach i w miastach o liczbie mieszkańców 100-200 tys. (po prawie 42 proc. gospodarstw) a najniższy na wsi (ponad 36 proc. gospodarstw). Największy procent zadłużonych gospodarstw jest w województwach pomorskim i dolnośląskim (odpowiednio prawie 45 i prawie 44 proc. gospodarstw), a najmniejszy w województwie świętokrzyskim (prawie 26 proc. gospodarstw).

Najczęściej gospodarstwa domowe przeznaczały na spłatę zadłużenia w ostatnich trzech miesiącach między 10 proc. i 20 proc. swoich miesięcznych dochodów (ponad 37 proc. zadłużonych gospodarstw), następnie do 10 proc. swoich miesięcznych dochodów. Tylko nieco ponad 3 proc. gospodarstw domowych przeznaczało na ten cel powyżej 50 proc. miesięcznych dochodów. Te najwyższe obciążenia miesięcznych dochodów najczęściej występowały w gospodarstwach domowych utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (w prawie 10 proc. gospodarstw z tej grupy), wśród gospodarstw małżeństw wielodzietnych, rodzin niepełnych i nierodzinnych jednoosobowych (w ponad 4 proc. gospodarstw z tych grup), gospodarstwach zamieszkujących duże miasta o liczbie mieszkańców 200-500 tys. (w ponad 5 proc. gospodarstw z tej grupy) oraz województwo Zachodniopomorskie (w prawie 11 proc. gospodarstw).

Źródłem zewnętrznego zasilania finansowego dla prawie 88 proc. zadłużonych gospodarstw domowych były banki, a dla ponad 8 proc. pośrednicy oferujący kredyty ratalne. Tylko niecałe 6 proc. gospodarstw było zadłużonych u osób prywatnych. W okresie marzec 2009 - marzec 2013 zmniejszył się o prawie 3 p.p. odsetek gospodarstw domowych korzystających z kredytów w bankach przy jednoczesnym wzroście tego odsetka korzystających z pożyczek w innych instytucjach (o prawie 3 p.p.) i korzystających z pożyczek u osób prywatnych (o niecałe 2 p.p., wykres 4.3.7). W ostatnich dwóch latach wzrósł znacząco odsetek gospodarstw domowych korzystających z pożyczek w innych instytucjach (o prawie 3 p.p.), przy czym relatywnie najsilniej w grupach gospodarstw utrzymujących się z niezarobkowych źródeł i pracujących na własny rachunek (odpowiednio o prawie 26 i o 22 p.p.) z bezrobotnymi (o ponad 4 p.p.), nierodzinnych wieloosobowych i jednoosobowych (o odpowiednio o ponad 27 i o prawie 11 p.p.),

zamieszkujących najmniejsze miasta (o prawie 6 p.p.) oraz województwa warmińsko-mazurskie i wielkopolskie (odpowiednio o prawie 11 i o ponad 10 p.p.).

Wykres 4.3.7. Miejsca zadłużenia gospodarstw domowych w latach 2009-2013 w próbie panelowej

W bankach najczęściej korzystały z kredytów w lutym/marcu 2013 r. gospodarstwa domowe rolników i pracujących na własny rachunek (odpowiednio ponad 98 proc. i ponad 94 proc. gospodarstw z tych grup). U pośredników oferujących kredyty ratalne zadłużały się przede wszystkim gospodarstwa domowe rencistów i utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (odpowiednio ponad 12 proc. i niecałe 12 proc. gospodarstw), a u osób prywatnych gospodarstwa domowe utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (prawie 26 proc. zadłużonych gospodarstw z tej grupy). Bankowe kredyty i pożyczki były najczęściej podstawowym źródłem zasilania w środki pieniężne w gospodarstwach domowych małżeństw z dzieckiem (w prawie 91 proc. tych typów gospodarstw), z kredytów i pożyczek u pośredników oferujących kredyty ratalne relatywnie najczęściej korzystały gospodarstwa domowe wielorodzinne i nierodzinne jednoosobowe (odpowiednio ponad 11 proc. i ponad 10 proc. gospodarstw), zaś z pożyczek od osób prywatnych gospodarstwa domowe wieloosobowe (prawie 23 proc. zadłużonych gospodarstwach tego typu).

Grupy gospodarstw domowych z bezrobotnymi i gospodarstw bez bezrobotnych nie różnią się znacząco ze względu na źródła zewnętrznego zasilania finansowego z wyjątkiem korzystania z pożyczek u osób prywatnych (odpowiednio ponad 12 proc. i ponad 4 proc. gospodarstw z tych grup korzystało z tych pożyczek).

Pożyczki w bankach były relatywnie najbardziej rozpowszechnione w gospodarstwach zamieszkujących największe miasta (prawie 93 proc. zadłużonych gospodarstw) oraz w województwach podkarpackim i podlaskim (po ponad 92 proc. zadłużonych gospodarstw).

Z kredytów u pośredników oferujących kredyty ratalne relatywnie najczęściej korzystały gospodarstwa domowe zamieszkujące wieś (prawie 10 proc. zadłużonych gospodarstw) oraz województwo warmińsko-mazurskie (ponad 17 proc. zadłużonych gospodarstw). Natomiast gospodarstwa domowe zamieszkujące duże miasta, liczące 200-500 tys. mieszkańców (prawie 7 proc. zadłużonych gospodarstw) oraz województwo warmińsko-mazurskie (prawie 15 proc. zadłużonych gospodarstw) relatywnie najczęściej korzystały z pożyczek od osób prywatnych.

Najczęściej gospodarstwa domowe zaciągnęły kredyty w złotych (prawie 93 proc. gospodarstw). Ponadto 8 proc. gospodarstw domowych posiadało kredyty we frankach szwajcarskich. Relatywnie najczęściej kredyty w tej walucie zaciągały gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek i pracowników (odpowiednio ponad 12 proc. i ponad 11 proc. gospodarstw domowych w tych grupach).

Dla rozpoznania przeznaczenia zewnętrznego zasilania finansowego gospodarstw poddano badaniu cele wykorzystania zaciągniętych przez gospodarstwa domowe kredytów i pożyczek. Prawie 35 proc. gospodarstw badanych w lutym/marcu 2013 r. kredyty i pożyczki wykorzystano na sfinansowanie zakupu dóbr trwałego użytku, prawie 31 proc. gospodarstw wykorzystano pożyczki i kredyty na remont domu lub mieszkania, a ponad 23 proc. gospodarstw domowych przeznaczyło kredyt na zakup domu lub mieszkania. W okresie marzec 2009 – marzec 2013 obserwujemy relatywnie największy wzrost odsetka gospodarstw domowych zaciągających kredyty z przeznaczeniem na spłatę wcześniejszych długów i zakup domu lub mieszkania (po ponad 2 p.p., wykres 4.3.8).

Wykres 4.3.8. Cele zaciągniętych przez gospodarstwa domowa kredytów i pożyczek wśród gospodarstw zadłużonych w latach 2009-2013 w próbie panelowej

W ostatnich dwóch latach nastąpił znaczący wzrost odsetka gospodarstw domowych zaciągających kredyty i pożyczki tylko z przeznaczeniem na zakup domu lub mieszkania (o 3 p.p.) oraz spłat wcześniejszych długów i na leczenie (po ponad 1 p.p.).

W lutym/marcu 2013 r. najczęściej kredyty na zakup dóbr trwałego użytku zaciągali gospodarstwa domowe pracowników (prawie 35 proc. gospodarstw korzystających z kredytów). Na remont domu lub mieszkania relatywnie najczęściej wykorzystywały kredyty gospodarstwa domowe pracowników oraz emerytów (odpowiednio prawie 33 proc. i prawie 30 proc. gospodarstw korzystających z kredytów). Zakup domu lub mieszkania był głównym przeznaczeniem kredytów przede wszystkim w gospodarstwach pracujących na własny rachunek (w prawie 34 proc. gospodarstw korzystających z kredytów).

Istotnym źródłem finansowym zakupu dóbr trwałego użytku, uwzględniając klasyfikację według typu gospodarstwa domowego, były kredyty i pożyczki zaciągnięte przez przede wszystkim gospodarstwa wielorodzinne i małżeństw bez dzieci (odpowiednio w prawie 38 proc. i w prawie 37 proc. gospodarstw korzystających z kredytów). Dla gospodarstw domowych wielorodzinnych kredyt był także ważnym źródłem finansowania remontu domu lub mieszkania (w prawie 42 proc. gospodarstw korzystających z kredytów). Natomiast zakup domu lub mieszkania najczęściej był finansowany poprzez kredyty i pożyczki w gospodarstwach domowych małżeństw z 1 dzieckiem i 2 dziećmi (w ponad 31 proc. gospodarstw korzystających z kredytów).

W przypadku grupy gospodarstw bez bezrobotnych pożyczki i kredyty były najczęściej, podobnie jak w całej populacji gospodarstw, zaciągane przede wszystkim na zakup dóbr trwałego użytku, na remont domu lub mieszkania oraz na zakup domu lub mieszkania (odpowiednio w prawie 35 proc., w prawie 31 proc. oraz w ponad 25 proc. gospodarstw korzystających z kredytów w tej grupie). Zakup dóbr trwałego użytku był także najczęstszym celem pożyczek i kredytów w gospodarstwach z bezrobotnymi (w ponad 33 proc. gospodarstw korzystających z kredytów). Kolejnymi najczęstszymi celami zaciągania kredytów i pożyczek w tej grupie gospodarstw był remont domu lub mieszkania oraz bieżące wydatki konsumpcyjne (odpowiednio prawie 30 proc. i ponad 28 proc. gospodarstw korzystających z kredytów w tej grupie zaciągało je na te cele).

Zakup dóbr trwałego użytku był najczęściej finansowany z kredytów i pożyczek przez gospodarstwa domowe zamieszkujące średniej wielkości miasta o liczbie mieszkańców 100-200 tys. (w ponad 43 proc. gospodarstw korzystających z kredytów) oraz województwo świętokrzyskie (w prawie 45 proc. gospodarstw korzystających z kredytów). Na remont domu lub mieszkania najczęściej kredyty przeznaczały gospodarstwa zamieszkujące najmniejsze miasta i wieś (odpowiednio prawie 39 i prawie 32 proc. gospodarstw korzystających z kredytów) oraz województwa podkarpackie i świętokrzyskie (odpowiednio w ponad 42 proc. i prawie 40 proc. gospodarstw korzystających z kredytów). Natomiast na zakup domu lub mieszkania najczęściej wykorzystywały kredyty i pożyczki mieszkańcy największych miast o liczbie mieszkańców powyżej 500 tys. (prawie 39 proc. gospodarstw korzystających z kredytów) oraz województwa mazowieckiego (prawie 34 proc. gospodarstw korzystających z kredytów).

Oceniając zmiany swojej zasobności materialnej w lutym/marcu 2013 r. w porównaniu do sytuacji sprzed dwóch lat ponad 53 proc. gospodarstw stwierdziło, że nie zmieniła się, a prawie 38 proc., że uległa pogorszeniu. W stosunku do cen formułowanych w marcu 2011 r. znacząco spadł odsetek gospodarstw domowych oceniających zmiany pozytywnie (o prawie 3 p.p.) przy jednoczesnym wzroście odsetka gospodarstw oceniających te zmiany negatywnie (o prawie 8 p.p.). Najczęściej oceny negatywne tych zmian dawały w lutym/marcu 2013 r. gospodarstwa domowe utrzymujące się z niezarobkowych źródeł i rencistów (odpowiednio ponad 62 i prawie 49 proc. gospodarstw) oraz gospodarstwa rodzin niepełnych (ponad 45 proc. gospodarstw z tych grup formułowało oceny negatywne). Widoczna jest wśród negatywnie oceniających zmianę znacząca względna przewaga częstości występowania gospodarstw domowych z bezrobotnymi w stosunku do gospodarstw bez bezrobotnych (odpowiednio ponad 57 i ponad 34 proc. gospodarstw z tych grup formułowało negatywne oceny tych zmian). Gospodarstwa wskazujące na pogorszenie się sytuacji materialnej zamieszkiwały przede wszystkim największe miasta o liczbie mieszkańców powyżej 500 tys. (prawie 40 proc. gospodarstw z tych miast) oraz województwa łódzkie (prawie 46 proc. gospodarstw) i mazowieckie (ponad 42 proc. gospodarstw).

4.3.2. Zmiana zasobności materialnej w latach 2000-2013

4.3.2.1. Dobra trwałego użytku

Z wyjątkiem telefonu stacjonarnego, który rozpowszechniał się do roku 2003, po czym jego zakres zaczął coraz szybciej spadać do poziomu 47 proc. gospodarstw, we wszystkich innych dobrach trwałego użytku nastąpił wzrost ich obecności w gospodarstwach domowych (wykres 4.3.9); największy w nowoczesnych technologiach komunikacyjnych.

Wykres 4.3.9. Wyposażenie gospodarstw domowych w wybrane dobra trwałego użytku w latach 2000-2013

Obecnie dostęp do internetu ma 67 proc., tj. prawie 3 razy więcej gospodarstw domowych niż w 2005 r., odsetek gospodarstw z komputerem (stacjonarnym lub przenośnym) wzrósł w 2013 r. ponad pięciokrotnie od 2000 r. Także wyposażenie gospodarstw domowych w nowoczesny sprzęt ADG rośnie dynamicznie: kuchenka mikrofalowa – wzrost ponad 4-krotny od 2000 r., zmywarka – wzrost ponad siedmiokrotny w minionym trzynastoleciu, pralka automatyczna – wzrost o 23 p.p. do poziomu 92 proc. gospodarstw. Obecnie prawie 2/3 gospodarstw ma już nowoczesny telewizor, a 72 proc. (wzrost o 26 p.p.) korzysta z płatnej telewizji kablowej lub satelitarnej. Samochód posiada obecnie prawie 2/3 gospodarstw (o ponad 40 proc. więcej niż w 2000 r.). W porównaniu do 2007 r. wzrósł odsetek gospodarstw domowych, które mają więcej niż jeden: samochód (z 11,3 do 23 proc.) i komputer przenośny (z 6,9 do 21,3 proc.).

Spada w odniesieniu do większości dóbr trwałego użytku odsetek gospodarstw, które ich nie mają z powodu trudności finansowych (wykres 4.3.10). Dzisiaj coraz częściej brak potrzeb, a nie pieniędzy, decyduje o nieposiadaniu pewnych dóbr. Dotyczy to głównie telefonu stacjonarnego (zastąpionego przez telefon komórkowy), komputera stacjonarnego, samochodu i kuchenki mikrofalowej.

Wykres 4.3.10. Procent gospodarstw, w których brak dóbr wynika z braku środków finansowych na ich zakup w latach 2000-2013

4.3.2.2. Oszczędności

Niemal o 2/3 wzrósł od 2000 r. (do 40 proc.) odsetek gospodarstw, które mają jakieś oszczędności (wykres 4.3.11). Wśród posiadających oszczędności nie zmieniła się zasadniczo od 2000 r. struktura wysokości oszczędności. W dalszym ciągu dominują gospodarstwa z oszczędnościami w wysokości do trzymiesięcznych dochodów. Odsetek posiadających oszczędności w wysokości powyżej rocznych dochodów pozostał na tym samym niskim poziomie 7 proc., co oznacza w populacji wszystkich gospodarstw domowych zaledwie niecałe 3 proc.

Wykres 4.3.11. Procent gospodarstw posiadających oszczędności i odsetek gospodarstw z różną wysokością oszczędności wśród wszystkich posiadających oszczędności w latach 2000-2013

Nie zmieniają się też w zasadzie formy oszczędności (wykres 4.3.12). Warto jednak zauważyć, że w porównaniu z latami poprzedzającymi światowy kryzys finansowy (2005-2007) spadł udział oszczędności w postaci lokat w funduszach inwestycyjnych, w obligacjach, w nieruchomościach i na Indywidualnych Kontach Emerytalnych, a wzrosły oszczędności w gotówce do najwyższego poziomu od początku badania.

Wykres 4.3.12. Formy oszczędności gospodarstw domowych w latach 2000-2013

Jeśli chodzi o cel przeznaczania oszczędności, spada udział gospodarstw oszczędzających na zakup dóbr trwałego użytku i zakup domu lub mieszkania, a w porównaniu z latami 2009-2011 rośnie odsetek przeznaczających oszczędności na bieżące wydatki konsumpcyjne i jako rezerwę na sytuacje losowe (wykres 4.3.13).

Wykres 4.3.13. Cele gromadzenia oszczędności przez gospodarstwa domowe, które posiadają oszczędności, w latach 2000-2013

Nieco (z 42 do 37 proc.) spadła w ostatnich czterech latach liczba gospodarstw zadłużonych, przy czym spadł znacząco odsetek gospodarstw zadłużonych w wysokości do trzymiesięcznych dochodów, a wzrósł znacznie (aż o 10 p.p.) procent gospodarstw zadłużonych w wysokości powyżej rocznych (wykres 4.3.14).

Wykres 4.3.14. Odsetek gospodarstw zadłużonych i odsetek gospodarstw o różnej wysokości zadłużenia wśród zadłużonych w latach 2000-2013

4.3.2.3. Zadłużenie

Znacząco i systematycznie rosło od początku wieku zadłużenie gospodarstw domowych w bankach (od 73 proc. w 2000 r. do 91 proc. w 2009 r. i 92 proc. w 2013 r.) kosztem zadłużenia w innych instytucjach finansowych (wykres 4.3.15).

UWAGI: w 2013 r. do banków zaliczono wyodrębniony w kafeterii odpowiedzi SKOK.

Wykres 4.3.15. Miejsca zadłużenia gospodarstw domowych w latach 2000-2013

Kredyty i pożyczki są coraz rzadziej przeznaczane na zakup dóbr trwałego użytku, remont domu/mieszkania, leczenie i stałe opłaty (np. mieszkaniowe), a coraz częściej na zakup domu lub mieszkania (4.3.16). W połączeniu ze zmianą wysokości zadłużenia oznacza to spadek kredytów konsumenckich.

Wykres 4.3.16. Cele zaciągniętych przez gospodarstwa domowe kredytów i pożyczek wśród gospodarstw zadłużonych w latach 2000-2013

4.3.3. Aktywność gospodarstw domowych na rynku finansowym

Analizy przedstawione w poprzednich punktach pozwalają jednoznacznie określić tendencje zachowań gospodarstw domowych obecnych na rynku finansowym. Po raz kolejny wzrósł udział gospodarstw domowych deklarujących posiadanie oszczędności i jednocześnie po raz kolejny spadł udział gospodarstw domowych posiadających zobowiązania. Dane Narodowego Banku Polskiego wskazują, że zwiększenie udziału gospodarstw domowych gromadzących oszczędności przekłada się też bezpośrednio na wzrost całkowitej wielkości oszczędności. Widoczne jest jednak także wciąż rosnące zadłużenie gospodarstw domowych z tytułu kredytu. Za wzrostem zadłużenia stoi w głównej mierze wzrost korzystania z kredytu mieszkaniowego, a kredyt na cele konsumpcyjne od 2011 roku pozostaje w stagnacji. To skłania do zastanowienia się nad czynnikami wpływającymi na gromadzenie oszczędności, a także czynnikami determinującymi posiadanie zobowiązań. Analiza pozwalająca określić wpływ czynników związanych z cyklem życia, a także dochodowych i tych związanych ze statusem na rynku pracy prowadzona jest już po raz trzeci (poprzednio w edycjach 2009, 2011) i pozwala określić, które czynniki są bardziej istotne dla rynku oszczędności, a które w większym stopniu determinują posiadanie zobowiązań. Poniżej dokonujemy porównania wyników uzyskanych dla lat 2011 i 2013.

Dzięki uwzględnieniu w *Diagnozie Społecznej* pytań o formy, cele i wielkość oszczędności możliwe jest połączenie informacji i wiarygodne oszacowanie struktury oszczędności polskich gospodarstw domowych ze względu na formy i cele. O ile przeprowadzenie analizy ze względu na formy jest możliwe z pewnym przybliżeniem również na podstawie danych pochodzących z sektora finansowego, to już analiza ze względu na cele oszczędzania jest jedynie możliwa na podstawie danych z poziomu gospodarstw domowych. W odniesieniu do kredytu również możliwe jest dokonanie analizy dotyczącej profili pożyczania ze względu na źródło oraz cele. Dodatkowo, w obecnej edycji badania *Diagnoza Społeczna*, dzięki uwzględnieniu pytań o wielkość spłat, możliwe jest przeprowadzenie analizy wskazującej, jaka część całkowitych spłat kredytu kierowana jest do instytucji zapewniających finansowanie dla gospodarstw domowych, a także, jaka część spłat finansuje poszczególne cele zaciągania zobowiązań.

4.3.3.1. Czynniki wpływające na posiadanie oszczędności i zobowiązań

Od rozpoczęcia kryzysu finansowego udział gospodarstw domowych posiadających oszczędności zwiększył się wyraźnie (z 28 proc. w 2007 roku do ponad 40 proc. w 2013), co w porównaniu ze stabilnym poziomem tego odsetka 23-24 proc. w rundach badania z lat 2000, 2003 i 2005 wskazuje na znaczącą zmianę. Wprawdzie jest to wciąż znacznie mniej od wartości tego miernika obserwowanego w krajach rozwiniętych, to wyniki te dokumentują systematyczne zwiększanie się udziału gospodarstw domowych, które są w sytuacji pozwalającej na zaoszczędzenie jakichkolwiek środków.

Na zachowania gospodarstw domowych w obszarze oszczędzania wpływ mają czynniki związane z przebiegiem życia (fazy przebiegu życia reprezentuje wiek głowy gospodarstwa), zdolnością do generowania oszczędności (określaną głównie przez dochody) oraz relatywną pozycją materialną gospodarstwa domowego w danym okresie związaną ze statusem na rynku pracy głowy gospodarstwa do sytuacji przeciętnej w przebiegu życia¹⁵. Te zmienne zostały uwzględnione w modelu regresji logistycznej (np. Gruszczyński, 2002) dla oszczędności, w którym prawdopodobieństwo posiadania oszczędności przez gospodarstwo uzależnione zostało od sytuacji materialnej gospodarstwa, wieku głowy gospodarstwa i jej statusu na rynku pracy:

$$P(Y = y_i) = F^{-1}(x^T \beta) = \frac{e^{x^T \beta}}{1 + e^{x^T \beta}}$$

gdzie:

Y – binarna zmienna losowa przyjmująca wartości: 1 – jeśli gospodarstwo domowe ma oszczędności, 0 – jeśli gospodarstwo domowe nie ma oszczędności,

F – dystrybuenta rozkładu logistycznego;

x – kolumnowy wektor zmiennych objaśniających¹⁶;

β – kolumnowy wektor parametrów.

Modele oszacowano odrębnie dla danych z rund badania z lat 2011 – 2013 i zaprezentowano w tabeli 4.3.1.

¹⁵ W przypadku, gdy głowa gospodarstwa domowego nie pracuje, relatywne dochody są na ogół mniejsze niż ma to miejsce w pozostałych fazach przebiegu życia.

¹⁶ Zmienne modelu: wysokość dochodów na jednostkę konsumpcyjną w gospodarstwie domowym, wiek głowy gospodarstwa domowego oraz status na rynku pracy ujęte były jako zmienne kategoryjne, co wymagało przyjęcia kategorii referencyjnych. W obu przypadkach przyjęto w tej roli grupy najliczniej reprezentowane w 2011 roku. Dla wysokości dochodów była to grupa legitymujących się dochodami na poziomie 1500-1999 PLN, dla wieku głowy gospodarstwa domowego była to grupa osób w wieku 45-59 lat, zaś w przypadku statusu głowy gospodarstwa domowego na rynku pracy – kategoria pracujący.

Tabela 4.3.1. Wyniki estymacji modelu regresji logistycznej dla posiadania oszczędności

Zmienne objaśniające		2011		2013	
		β (błąd stand.)	Iloraz szans Exp (β)	β (błąd stand.)	Iloraz szans Exp (β)
Dochód na jednostkę konsumpcyjną (PLN)	do 500	-2,305*** (0,163)	0,100	-2,207*** (0,148)	0,110
	500 – 999	-1,391*** (0,065)	0,249	-1,572*** (0,067)	0,208
	1000–1499	-0,709*** (0,058)	0,492	-0,767*** (0,057)	0,465
	1500–1999	ref.		ref.	
	2000–2999	0,535*** (0,065)	1,708	0,435*** (0,064)	1,546
	3000+	1,191*** (0,091)	3,291	0,986*** (0,095)	2,680
Wiek głowy gospodarstwa	do 24 lat	0,058 (0,196)	1,060	-0,698*** (0,243)	0,498
	25-34	-0,056 (0,075)	0,946	0,115 (0,070)	1,122
	35-44	0,016 (0,067)	1,016	-0,119* (0,063)	0,888
	45-59	ref.		ref.	
	60-64	-0,020 (0,069)	0,981	0,169** (0,082)	1,184
	65 i więcej	0,199** (0,085)	1,220	0,257*** (0,081)	1,294
Status na rynku pracy	Pracujący	ref.		ref.	
	Bezrobotni	-0,325* (0,171)	0,723	-0,254 (0,167)	0,776
	Bierni	-0,293*** (0,070)	0,746	-0,293*** (0,073)	0,746
Stała		-0,047 (0,058)	0,954	0,120** (0,054)	1,128
N		11645		11049	
Miara dopasowania (R^2 Coxa-Snella)		0,154		0,153	

Zmienne istotne przy poziomie istotności: *** 0,01, ** 0,05, * 0,1

W obu porównywanych okresach różnice w dochodach gospodarstwa domowego w podobny sposób wpływały na prawdopodobieństwo posiadania oszczędności, choć widoczne jest bardzo niewielkie spłaszczenie wyników ze względu na poziom dochodów w roku 2013. Jest to w głównej mierze konsekwencją coraz większej możliwości zaoszczędzenia choćby drobnych kwot nawet w grupach najuboższych. Różnice prawdopodobieństw posiadania oszczędności w zależności od poziomu dochodu są jednak w dalszym ciągu bardzo znaczące. Szansa na posiadanie oszczędności w grupie gospodarstw o dochodach 1000 – 1499 PLN jest w 2013 r. ponad dwukrotnie mniejsza niż w grupie referencyjnej (gospodarstwa domowe o dochodach z przedziału 1500 – 1999 PLN), a w gospodarstwach deklarujących dochody z przedziału 2000 – 2999 PLN szansa posiadania oszczędności jest obecnie o 54,6 proc. większa niż w grupie referencyjnej¹⁷. W grupie gospodarstw domowych o dochodach najniższych (do 500 PLN) w relacji do grupy referencyjnej iloraz szans posiadania oszczędności wynosi zaledwie 0,11, przy czym jest to wielkość zbliżona do wyznaczonej dla 2011 roku, czyli gospodarstwa o najniższych dochodach miały w obu latach o blisko 90 proc. niższą szansę na posiadanie oszczędności w porównaniu do gospodarstw o dochodach z przedziału 1500 – 1999 PLN. Wśród gospodarstw sytuujących się w następnej grupie dochodowej (500 – 999 PLN) szansa posiadania oszczędności jest o 80 proc. mniejsza względem grupy referencyjnej, przy czym zmniejszyła się w porównaniu do 2011 roku. Wyraźnie wyższa niż w grupie referencyjnej i rosnąca wraz z poziomem dochodu skłonność do oszczędzania widoczna jest po osiągnięciu dochodów od 2000 PLN na jednostkę konsumpcyjną, przy czym zmniejszyła się w czasie. W 2013 roku wśród gospodarstw z dochodami należącymi do najwyższej grupy dochodowej (3000+ PLN) szanse posiadania oszczędności są ponad dwuipółkrotnie większe niż w grupie referencyjnej, co przekłada się na prawdopodobieństwo posiadania oszczędności równe 0,751 (przy założeniu głowy gospodarstwa domowego w wieku 45-59 lat i posiadającej pracę). W poprzedniej rundzie badania prawdopodobieństwo posiadania oszczędności w tej grupie gospodarstw było ponad trzykrotnie wyższe od oszacowanego dla grupy referencyjnej.

Istotną determinantą posiadania oszczędności w obu okresach był status na rynku pracy. Zarówno gospodarstwa z bezrobotną głową gospodarstwa jak i te, w których głowa gospodarstwa była bierna zawodowo miały istotnie niższe szanse na posiadanie oszczędności w porównaniu do grupy referencyjnej gospodarstw z pracującą głową gospodarstwa, przy czym różnice szanse posiadania oszczędności między gospodarstwami z niepracującą głową gospodarstwa są nieznaczne. W 2011 roku oraz w 2013 roku szansa posiadania oszczędności była niższa o 25 proc. w grupie gospodarstw domowych, w których głowa pozostawała poza rynkiem pracy. Podobne spostrzeżenie dotyczy gospodarstw z bezrobotną głową gospodarstwa, choć ich sytuacja uległa relatywnej poprawie w porównaniu do 2011 roku.

Analiza wpływu wieku głowy gospodarstwa domowego na szanse posiadania oszczędności przez gospodarstwa domowe wskazuje, że największe prawdopodobieństwo występuje w grupie gospodarstw domowych, w których głowa jest w wieku 65 i więcej lat. W 2011 roku szansa posiadania oszczędności w tej grupie była o 22 proc. wyższa niż w grupie referencyjnej z głową gospodarstwa w wieku 45 – 59 lat, a w 2013 roku – o 29 proc. Dodatkowo w 2013 roku także gospodarstwa z głową w wieku 60-64 lata miały większe szanse posiadania oszczędności niż grupa referencyjna (o 12 proc.). Te wyniki zdają się tłumaczyć ustalenia dotyczące szans posiadania oszczędności między gospodarstwami z bierną zawodowo oraz pracującą głową gospodarstwa. Choć te pierwsze gospodarstwa miały

¹⁷ W modelach regresji logistycznej współczynniki przy zmiennych informują o relatywnej szansie sukcesu, którą definiuje się jako iloraz prawdopodobieństwa sukcesu (tutaj posiadania oszczędności) do prawdopodobieństwa porażki (tutaj braku oszczędności).

istotnie niższe szanse na oszczędzanie, to można by oczekiwać większych różnic. Jednak znaczną część tej grupy stanowią gospodarstwa osób starszych, biernych zawodowo, ale pobierających świadczenia emerytalne.

W 2011 roku we wszystkich grupach gospodarstw domowych, których głowa była w wieku 25-64 lata, prawdopodobieństwo posiadania oszczędności było bardzo zbliżone. Dwa lata później sytuacja uległa zmianie – nastąpiło wyraźne zmniejszenie szans oszczędzania w grupie gospodarstw najmłodszych (głowa w wieku do 24 lat) oraz wśród gospodarstw z głową w wieku 35-44 lata. Wzrosły natomiast szanse posiadania oszczędności wśród gospodarstw z głową w wieku 60 lat i więcej względem grupy referencyjnej.

Przeciwnie do zmian udziału gospodarstw domowych dysponujących oszczędnościami, odsetek gospodarstw posiadających pożyczkę lub kredyt systematycznie maleje - w roku 2013 wyniósł niespełna 37 proc., co oznacza spadek względem roku 2011 o ok. 2 p.p., a względem 2009 o ok. 4 pp. Obserwowany spadek aktywności gospodarstw domowych w zaciąganiu zobowiązań występuje w sytuacji, w której polski rynek kredytowy wciąż jest stosunkowo słabo rozwinięty, a całkowite zadłużenie gospodarstw domowych sięga zaledwie ok. 33 proc. polskiego PKB przy średniej unijnej wynoszącej ok. 60 proc. W takiej sytuacji procesy związane z konwergencją powinny sprzyjać wzrostowi odsetka gospodarstw domowych korzystających z usług kredytowych banków i innych firm finansowych. Przez długi okres funkcjonowały jednak znaczące obostrzenia w udzielaniu kredytów i pożyczek – szczególnie w grupie najuboższych gospodarstw domowych, co w głównej mierze związane było z działaniami regulacyjnymi Komisji Nadzoru Finansowego, w tym głównie rekomendacją T¹⁸. Najsilniej dotknęły one rynek kredytów konsumpcyjnych o niskiej wartości, co wpłynęło na zmniejszenie udziału gospodarstw domowych obecnych na rynku kredytowym. Aby ocenić, które grupy gospodarstw domowych zostały najsilniej dotknięte przez ograniczenia kredytowe, oszacowano model regresji logistycznej. W modelu tym zmienną zależną jest posiadanie przez gospodarstwo domowe zobowiązań, zaś zmienne objaśniające są takie same jak w modelu regresji dla posiadania oszczędności, czyli prawdopodobieństwo posiadania zobowiązania jest zależne od wielkości dochodów, wieku głowy gospodarstwa domowego oraz jej statusu na rynku pracy (tabela 4. 3. 2).

Tabela 4.3.2. Wyniki estymacji modelu regresji logistycznej dla posiadania zobowiązań

Zmienne objaśniające		2011		2013	
		β (błąd stand.)	Iloraz szans Exp (β)	β (błąd stand.)	Iloraz szans Exp (β)
Dochód na jednostkę konsumpcyjną (PLN)	do 500	-0,326*** (0,104)	0,722	-0,633*** (0,111)	0,531
	500 – 999	-0,145** (0,061)	0,865	-0,058 (0,063)	0,944
	1000–1499	0,000 (0,060)	1,000	-0,015 (0,060)	0,985
	1500–1999	ref.		ref.	
	2000–2999	0,042 (0,068)	1,043	-0,023 (0,067)	0,977
	3000+	0,064 (0,084)	1,067	0,429*** (0,088)	1,535
Wiek głowy gospodarstwa	do 24 lat	-1,077*** (0,221)	0,341	-1,322*** (0,286)	0,267
	25-34	0,422*** (0,068)	1,525	0,394*** (0,067)	1,484
	35-44	0,464*** (0,061)	1,590	0,530*** (0,057)	1,699
	45-59	ref.		ref.	
	60-64	-0,180*** (0,062)	0,835	-0,230*** (0,077)	0,795
	65 i więcej	-0,891*** (0,080)	0,410	-0,758*** (0,078)	0,469
Status na rynku pracy	Pracujący	ref.		ref.	
	Bezrobotni	-0,633*** (0,140)	0,531	-0,018 (0,132)	0,982
	Bierni	-0,218*** (0,063)	0,804	-0,170** (0,068)	0,844
Stała		-0,190*** (0,057)	0,827	-0,400*** (0,054)	0,670
N		11507		11046	
Miara dopasowania (R ² Coxa-Snella)		0,076		0,070	

Zmienne istotne przy poziomie istotności: *** 0,01, ** 0,05, * 0,1

W porównaniu do modelu posiadania oszczędności poziom dochodów zdaje się słabiej wpływać na posiadanie zobowiązań, choć generalnie utrzymana jest zależność im większy dochód tym większe prawdopodobieństwo posiadania zobowiązania. W grupie gospodarstw domowych uzyskujących dochody (do 500 PLN), szansa na posiadanie kredytu/pożyczki w 2013 roku była o 47 proc. niższa niż w grupie referencyjnej o dochodach 1500-1999 PLN. W gospodarstwach o dochodach 500-999 PLN, 1000 – 1499 PLN oraz 2000-2999 PLN szanse na posiadanie zobowiązania w gospodarstwie domowym są zbliżone do szans grupy referencyjnej. Dopiero dochody na poziomie co najmniej 3000 PLN znacząco zwiększają prawdopodobieństwo wystąpienia zobowiązań.

Znaczącą zmianą względem roku 2011 dotyczy grupy gospodarstw o najwyższych dochodach oraz dwóch grup gospodarstw o najniższych dochodach. Wydaje się, że na skutek wprowadzonych regulacji ograniczających dostęp do kredytu dla najmniej zamożnych gospodarstw domowych, zdecydowanie zmniejszyło się prawdopodobieństwo posiadania zobowiązania w gospodarstwach domowych o dochodach najniższych, natomiast wzrosło nieznacznie w gospodarstwach domowych o dochodach 500-999 PLN i bardzo wyraźnie w gospodarstwach o najwyższych

¹⁸ Celem rekomendacji T było wprowadzenie zestawu dobrych praktyk w zakresie zarządzania ryzykiem detalicznych ekspozycji kredytowych w sektorze bankowym. Rekomendacja T zawiera szereg uregulowań w zakresie udzielania kredytów przez banki, z których najbardziej znaczące (dla gospodarstw domowych) dotyczą zwiększenia restrykcyjności w badaniu zdolności kredytowej. Regulacje w niej zawarte zdecydowanie zmniejszyły dostępność kredytu dla gospodarstw domowych.

dochodach. W roku 2011 szanse posiadania zobowiązania w grupie gospodarstw domowych, których dochody wynosiły co najmniej 3000 PLN były zbliżone do prawdopodobieństwa posiadania zobowiązania w grupach gospodarstw domowych o dochodach w wysokości 1000-2999 PLN, tymczasem w 2013 roku szansa na obecność zobowiązania w grupie gospodarstw najlepiej sytuowanych była o 53 proc. wyższe niż w grupie referencyjnej (1500-1999 PLN).

O ile w modelu oszczędności zmienna dochodu wywierała największy wpływ na ich posiadanie, to w modelu zobowiązań zdecydowanie największy wpływ ma zmienna wieku głowy gospodarstwa domowego. Zgodnie z oczekiwaniami, w porównaniu do grupy referencyjnej (gospodarstwa domowe z głową gospodarstwa w wieku 45-59 lat) bardziej aktywne na rynku kredytowym są gospodarstwa domowe, w których głowy są w młodszym wieku. Profil zależności szans posiadania zobowiązania według wieku jest zbliżony w obu porównywanych okresach. W 2013 roku prawdopodobieństwo posiadania zobowiązania dla grup wieku 25-34 lata i 35-44 lata jest o odpowiednio 48 proc. oraz 70 proc. wyższe niż w grupie referencyjnej. W głównej mierze spowodowane jest to chęcią realizacji potrzeb konsumpcyjnych właściwych dla wcześniejszych faz przebiegu życia (zakupy dóbr trwałych, mieszkania). Ponadto po osiągnięciu pewnego wieku najprawdopodobniej większość potrzeb, tradycyjnie finansowanych kredytem, zostaje już zaspokojona i nie jest konieczne korzystanie z kredytu. Należy również pamiętać, że mniejsza aktywność na rynku kredytowym gospodarstw domowych z głową w wieku ponad 44 lata wynika z faktu, że na polskim rynku kredytowym ta część gospodarstw domowych rozpoczęła aktywność zawodową w okresie, gdy rynek kredytowy był jeszcze na tyle słabo rozwinięty, że nie oferował produktów adekwatnych do potrzeb tej grupy. Gospodarstwa, w których głowy gospodarstw są w najmłodszym wieku (do 24 lat), nie są jeszcze dostatecznie wiarygodne dla instytucji finansowych, aby mogły zaciągać zobowiązania kredytowe. Świadczy o tym dostępność kredytu, mierzona szansą jego posiadania, niższa o ponad 73 proc. niż w grupie referencyjnej. Dla gospodarstw osób starszych (głowa gospodarstwa ma 60 i więcej lat) szansa posiadania zobowiązania względem grupy referencyjnej maleje - o 20 proc. dla gospodarstw domowych z głową w wieku 60 – 64 lata oraz aż o 53 proc. dla gospodarstw z głową w wieku 65 i więcej lat.

Podobnie jak w modelu posiadania oszczędności, zatrudnienie sprzyja posiadaniu zobowiązań. Prawdopodobieństwo ta dotyczy zarówno roku 2011, jak i roku 2013. Jednak w 2013 roku pozostawanie bezrobotnym przez głowę gospodarstwa nie różnicowało istotnie szans posiadania zobowiązań względem gospodarstw, w których głowa gospodarstwa pracowała. O ile w 2011 roku dla gospodarstw domowych o takich samych dochodach i z głową w tym samym wieku szansa posiadania zobowiązania malała o 47 proc., gdy głowa gospodarstwa miała status bezrobotnego, to dwa lata później spadek szansy wynosił zaledwie niecałe 2 proc. i był nieistotny statystycznie. Może to oznaczać, że dzięki wzrostowi konkurencji ze strony firm pożyczkowych oferujących produkty pożyczkowe tym gospodarstwom domowym, które dokonują spłat (przysługując mniejszą wagę do faktu posiadania stałego zatrudnienia), gospodarstwa domowe mające przejściowe problemy na rynku pracy uzyskiwały dostęp do finansowania zewnętrznego. Względem 2011 roku nie zmieniła się znacząco względna szansa na posiadanie zobowiązania kredytowego w grupie gospodarstw domowych, których głowa pozostawała bierna zawodowo. Szansa na posiadanie zobowiązania była w tej grupie gospodarstw domowych w 2011 roku o 20 proc. niższa niż w grupie referencyjnej, a w 2013 roku – niższa o 15 proc.

4.3.3.2. Struktura oszczędności polskich gospodarstw domowych według form i celów oszczędzania

W ramach badania *Diagnoza Społeczna* prowadzone jest monitorowanie form i celów oszczędzania, a także wielkości oszczędności. Struktura gospodarstw domowych ze względu na formę oszczędzania przedstawiona została na wykresie 4.3.20 w punkcie 4.3.2, a struktura ze względu na cele oszczędzania na wykresie 4.3.21 w punkcie 4.3.2. Dane te jednak nie pozwalają stwierdzić, jaka część oszczędności lokowana jest w konkretnej formie, a także jaka część ogółu oszczędności polskich gospodarstw domowych przeznaczana jest na konkretny cel. Połączenie informacji dotyczącej trzech wymiarów gromadzenia oszczędności tj. wielkości oszczędności, ich form i celu umożliwia przedstawienie struktury ogółu oszczędności gospodarstw domowych ze względu na formy i cele¹⁹. Analizę przeprowadzono na podstawie oszacowań modeli wielomianowej regresji logistycznej. W tabeli 4.3.3. przedstawiono profil oszczędzania ze względu na formę oszczędności²⁰.

Największa część oszczędności polskich gospodarstw domowych gromadzona jest w formie lokat złotych. Szacunki wskazują na to, że ok. 43 proc. wolnych środków przeznaczane jest na oszczędzanie w tej formie. Na drugim miejscu znajdują się oszczędności w formie gotówki (prawie 14 proc.), pomimo że jest to najbardziej archaiczna forma oszczędzania. W formie funduszy inwestycyjnych polskie gospodarstwa domowe gromadzą ponad około 11 proc. ogółu oszczędzanych kwot. Pozostałe formy oszczędzania są zdecydowanie mniej widoczne - 6 proc. środków trafia na lokaty walutowe, 5 proc. inwestowane jest w nieruchomości, a około 4 proc. oszczędności zgromadzone zostało w formie obligacji, podobnie jak i w polisach ubezpieczeniowych. Najmniejsza część oszczędności polskich gospodarstw domowych zgromadzona jest w formie udziałów lub akcji spółek nienotowanych na giełdzie – dotyczy

¹⁹ Ze względu na zmianę liczby form i celów gromadzenia oszczędności, a także zmianę liczby źródeł i celów zobowiązań w kafeteriach, analiza możliwa była tylko dla 2013 roku.

²⁰ Podstawą analizy profilu oszczędności ze względu na formy i cele, a także zobowiązań ze względu na źródło i cele były modele wielomianowej regresji logistycznej. W oparciu o wyniki tych modeli obliczono relację przeciętnych wielkości oszczędności gromadzonych w wybranej formie, na wybrany cel, a także relację wielkości zobowiązań z poszczególnymi źródłami i na poszczególne cele.

ona jedynie 1,3 proc. ogółu oszczędności polskich gospodarstw domowych. Niemniej jednak należy pamiętać, że spojrzenie z perspektywy gospodarstw domowych nie uwzględnia środków lokowanych na giełdzie przez fundusze emerytalne, a także innych form oszczędzania angażujących w akcje przynajmniej pewną część środków oszczędzanych przez gospodarstwa.

Tabela 4.3.3. Struktura oszczędności w roku 2013 ze względu na formę oszczędzania²¹

Forma oszczędzania	Szacunkowy odsetek oszczędności zgromadzonych w danej formie
1. lokaty w bankach w złotych	43,2
2. lokaty w bankach w walutach obcych	6,0
3. w obligacjach	3,9
4. w funduszach inwestycyjnych	11,4
5. Indywidualne Konto Emerytalne / Zabezpieczenia Emerytalnego	2,1
6. w papierach wartościowych notowanych na giełdzie	2,3
7. udziały oraz akcje w spółkach nienotowanych na giełdzie	1,3
8. inwestycje w nieruchomości	5,2
9. inwestycje w inne niż nieruchomości dobra materialne	2,4
10. w gotówce	13,5
11. w polisie ubezpieczeniowej	3,7
12. długoterminowe programy systematycznego oszczędzania	2,7
13. w innej formie	2,1

Wyniki analizy struktury oszczędności według celu ich gromadzenia wskazują, że gospodarstwa domowe reagują na sygnały o konieczności własnego zabezpieczenia finansowego na okres wieku starszego (tabela 4.3.4).

Tabela 4.3.4. Struktura oszczędności w roku 2013 ze względu na cele oszczędzania²²

Cel gromadzenia oszczędności	Szacunkowy odsetek oszczędności zgromadzonych z przeznaczeniem na dany cel
1. rezerwa na bieżące wydatki konsumpcyjne (np. żywność, odzież i ubranie)	5,0
2. stałe opłaty (np. mieszkaniowe)	2,1
3. zakup dóbr trwałego użytku	4,7
4. zakup domu, zakup mieszkania, wkład do spółdzielni mieszkaniowej	10,3
5. remont domu, mieszkania	5,8
6. leczenie	4,5
7. rehabilitacja	2,3
8. wypoczynek	6,6
9. rezerwa na sytuacje losowe	18,0
10. zabezpieczenie przyszłości dzieci	9,0
11. zabezpieczenie na starość	18,9
12. na rozwój własnej działalności gospodarczej	2,8
13. na inne cele	5,8
14. bez specjalnego przeznaczenia	4,1

Największa część oszczędności polskich gospodarstw domowych (19 proc.) zgromadzona jest z przeznaczeniem na zabezpieczenie na starość. Prawie równie popularnym celem jest gromadzenie środków celem wykorzystania w przypadku sytuacji losowych - na ten cel odkładanych jest 18 proc. wolnych środków gospodarstw domowych w Polsce. Trzeci cel, na który gospodarstwa domowe oszczędzają, to zakup mieszkania lub domu - przeznaczają na to 10 proc. ogółu oszczędności. Jednak wciąż jest to stosunkowo niewielki odsetek, biorąc pod uwagę, że coraz silniej zwiększają się wymagania banków i innych instytucji finansowych dotyczące wielkości koniecznego wkładu własnego w przypadku zakupu nieruchomości. Istotnym celem oszczędzania jest również zabezpieczenie przyszłości dzieci. Spośród całości gromadzonych środków na ten cel przeznaczonych jest 9 proc. całości. Wśród celów wymienionych w badaniu, najmniejszy udział w oszczędnościach polskich gospodarstw domowych mają środki

²¹ Wyniki powyższej tabeli pokazują w jakiej formie gromadzą swoje oszczędności polskie gospodarstwa. Pokazuje zatem, jaka jest struktura oszczędności ze względu na formy. Należy jednak wziąć pod uwagę, że przy uzyskanych wynikach należy uwzględnić, że badanie tego typu nie jest w stanie objąć najbardziej zamożnych gospodarstw domowych. Stąd nie jest możliwe uwzględnienie faktu, że np. większości majątku z Warszawskiej Giełdy Papierów Wartościowych zgromadzone jest w rękach niewielkiej grupy osób. Najlepszym wyjaśnieniem dla tych statystyk byłoby więc stwierdzenie, że obejmuje ona formy gromadzenia oszczędności przez polskie gospodarstwa domowe z wyłączeniem grupy o ekstremalnie wysokim poziomie dochodów i oszczędności.

²² Patrz przypis powyżej.

gromadzone z przeznaczeniem na pokrycie stałych opłat za mieszkanie. Oszczędności na ten cel stanowią jedynie 2 proc. całości oszczędzanych środków.

4.3.3.3. Struktura zobowiązań i spłat polskich gospodarstw domowych według źródła pochodzenia i celu

Podobnie jak w przypadku oszczędności, również dla zobowiązań polskich gospodarstw domowych w ramach badania *Diagnoza Społeczna* prowadzony jest monitoring wielkości zobowiązań, źródła ich pochodzenia, a także celu, na jaki są one przeznaczone. Również w tym przypadku możliwe jest dokonanie przybliżonego połączenia informacji dotyczącej tych trzech wymiarów celem oszacowania wielkości zobowiązań ze względu na źródło pochodzenia, a także cel przeznaczenia. Dodatkowo, w obecnej edycji badania *Diagnoza Społeczna* zwiększony został zakres informacji dotyczących zobowiązań o miesięczny ciężar spłat. Na podstawie połączenia informacji o wielkości spłat ze źródłem pochodzenia zobowiązania, a także połączenia informacji o ciężarze spłat z celem zaciągniętego zobowiązania możliwe jest dokonanie nie tylko dekompozycji zadłużenia, ale również dekompozycji spłat. Są to często bardzo różne wielkości, co jest związane z różną długością, na jakie zaciągane są zobowiązania – przy krótszych ciężar spłat będzie zdecydowanie większy, a także od oprocentowania. Trzeba jednak zauważyć, że waga tego drugiego czynnika jest często przeceniana, szczególnie przy krótkich okresach zapadalności zadłużenia.

W obecnej edycji badania *Diagnoza Społeczna* zakres kategorii dotyczących źródła pozyskiwania finansowania uległ rozszerzeniu. Aktualnie gospodarstwa domowe mogą wybierać spośród pięciu możliwości. Są to: banki, SKOKi, pośrednicy ratalni i sklepy sprzedające w systemie ratalnym, w innych firmach udzielających pożyczek oraz u osób prywatnych. Poprzednio wybór ograniczony był do trzech możliwości: banki, inne instytucje oraz osoby prywatne. Struktura gospodarstw domowych posiadających zobowiązania według źródła ich pozyskania przedstawiona została na wykresie 4.3.20. w punkcie 4.3.2. Niemniej jednak nie oddaje ona w pełni różnic związanych z bardzo różną wielkością zobowiązań pochodzących z różnych źródeł. W tabeli 4.3.5 przedstawiono strukturę wielkości zobowiązań gospodarstw domowych ze względu na źródło, a także pokazano strukturę spłat.

Tabela 4.3.5. Struktura zobowiązań gospodarstw domowych i ich spłat w 2013 roku ze względu na źródło pochodzenia

Źródło zobowiązania		Szacunkowy odsetek całkowitej wielkości zobowiązań pochodzących z danego źródła	Szacunkowy odsetek całkowitej wielkości spłat zobowiązań pochodzących z danego źródła
1.	banki	97,0	89,4
2.	SKOKi	0,8	2,9
3.	pośrednicy oferujący kredyty ratalne (np. Żagiel), sklepy	0,8	3,0
4.	inne firmy udzielające pożyczek (np. Provident)	0,7	2,5
5.	osoby prywatne	0,7	2,2

Z sektora bankowego pochodzi 97 proc. wszystkich zobowiązań gospodarstw domowych. Jest to w głównej mierze związane kredytowaniem przez sektor bankowy zakupów nieruchomości, które to tradycyjnie są zaciągane na o wiele większe kwoty. Pozostałe 3 proc. zaciągniętych zobowiązań dzieli się w mniej więcej równym stopniu między pozostałe źródła. Około 0,8 proc. zadłużenia gospodarstw domowych pochodzi ze SKOKów i podobna wielkość od pośredników oferujących kredyty ratalne. Firmy pożyczkowe pożyczają mniej więcej tyle samo środków i ile gospodarstwa domowe pożyczają sobie wzajemnie. Środki pożyczone z firm pożyczkowych i od osób prywatnych stanowią po 0,7 proc. całkowitego zadłużenia gospodarstw domowych.

Ze względu na to, że zobowiązania pochodzące z sektora bankowego są częściej długookresowe, gospodarstwa domowe o wiele większą część swoich dochodów przeznaczają na spłaty krótkookresowych zobowiązań. Pomimo, że kredyty bankowe stanowią aż 97,0 proc. całkowitego zadłużenia gospodarstw domowych, to wielkość spłat kredytów bankowych stanowi 89 proc. całkowitego budżetu miesięcznych spłat. Na spłatę pozostałych rodzajów pożyczek gospodarstwa domowe kierują więc blisko 11 proc. całości kwot. Wynik ten pokazuje jednak też, iż w znacznej mierze przesadzone są doniesienia prasowe sugerujące wysokie obciążenia gospodarstw domowych zadłużających się poza sektorem bankowym. Ponadto wskazuje również, że poza sektorem bankowym wielkość spłat jest proporcjonalna do udziału w zadłużeniu. Na spłatę pożyczek zaciągniętych w SKOKach i firmach udzielających kredytów ratalnych, które mają po 0,8 proc. udziału w całkowitym zadłużeniu, gospodarstwa domowe przeznaczają odpowiednio 2,9 proc. oraz 3,0 proc. całości dokonywanych spłat. Na spłatę zadłużenia pochodzącego z firm pożyczkowych oraz od osób prywatnych gospodarstwa domowe przeznaczają również podobne kwoty. Spłaty zobowiązań zaciągniętych w firmach pożyczkowych stanowią 2,5 proc. budżetu spłat, a spłaty zobowiązań wobec osób prywatnych pochłaniają 2,2 proc. budżetu spłat.

W punkcie 4.3.2 przedstawiono strukturę gospodarstw domowych zaciągających zobowiązania na wybrane cele. Rozkład gospodarstw domowych zaciągających zobowiązania według ich celu przedstawiony został na wykresie 4.3.24. W tabeli 4.3.6 w analogiczny sposób jak w przypadku źródeł finansowania zobowiązań prezentujemy strukturę wielkości zobowiązań w zależności od celu w grupie wszystkich gospodarstw domowych. Wyniki pokazują więc

proporcję celów, na jakie zostały przeznaczone wszystkie obecne w gospodarstwach domowych zobowiązania, a także pokazują udział poszczególnych celów w całkowitym budżecie spłat kredytów/pożyczek.

Tabela 4.3.6. Struktura zobowiązań gospodarstw domowych i ich spłat w 2013 roku ze względu na cel ich zaciągnięcia

Cel zaciągnięcia zobowiązania	Szacunkowy odsetek całkowitej wielkości <u>zobowiązań</u> przeznaczonych na sfinansowanie wybranego celu	Szacunkowy odsetek całkowitej wielkości <u>spłat</u> zobowiązań przeznaczonych na sfinansowanie wybranego celu
Bieżące wydatki konsumpcyjne (np. żywność, odzież, obuwie)	1,9	5,4
Stale opłaty (np. mieszkaniowe)	1,5	2,8
Zakup dóbr trwałego użytku	8,2	18,1
Zakup domu, zakup mieszkania, wkład do spółdzielni mieszkaniowej	65,0	32,8
Remont domu, mieszkania	11,8	20,0
Leczenie	0,6	2,5
Zakup, dzierżawa narzędzi do pracy (maszyny, wynajem lokalu itd.)	1,3	1,5
Wypoczynek	0,5	1,1
Zakup papierów wartościowych	0,0	0,1
Spłata wcześniejszych długów	2,5	4,7
Rozwój własnej działalności gospodarczej	2,5	2,7
Kształcenie własne	0,1	0,7
Kształcenie dzieci	0,3	0,7
Zabezpieczenie przyszłości dzieci	0,4	0,8
Na inne cele	3,5	6,2

W roku 2013 największy udział w portfelu kredytów/pożyczek gospodarstw domowych zajmowało finansowanie zakupu domów/mieszkań. Wartość kredytów/pożyczek zaciągniętych na ten cel stanowi 65 proc. całości zobowiązań. Kolejne cele są znacząco mniej widoczne w całkowitym zadłużeniu gospodarstw domowych: blisko 12 proc. całkowitego zadłużenia stanowią kredyty/pożyczki z przeznaczeniem na remont domu bądź zakup mieszkania, a 8 proc. udziału w portfelu mają kredyty/pożyczki z przeznaczeniem na zakup dóbr trwałego użytkowania. Warto jednak nadmienić, że w sektorze gospodarstw domowych te dwa cele zaciągania zobowiązań stanowią najczęstszy motyw sięgania po kredyty/pożyczki. Zdecydowanie mniejszy jest udział w zadłużeniu całkowitym gospodarstw domowych kredytów/pożyczek przeznaczonych na spłaty wcześniejszych zobowiązań. Na ten cel zaciągnięta zastała co czterdziesta złotówka ze wszystkich zobowiązań zaciągniętych przez gospodarstwa domowe. Najmniejszy, bo mniej niż półprocentowy udział w pożyczkach/kredytach gospodarstw domowych, mają zobowiązania na zakup papierów wartościowych, a także te przeznaczone na kształcenie.

Największy udział zobowiązań przeznaczonych na zakup mieszkania idzie w parze również z największą wysokością spłat przeznaczanych przez gospodarstwa domowe na ten cel. Jednak, pomimo że jest to największy składnik wydatków na spłatę zobowiązań, to stanowią one jedynie prawie 33 proc. całości spłat zadłużenia. Tak więc, o ile zadłużenie na cele związane z zakupem mieszkania stanowi prawie 2/3 całości, to spłaty tego zadłużenia stanowią mniej niż 1/3 całości spłat. Związane to jest ze zdecydowanie dłuższym okresem kredytowania w przypadku zobowiązań na cele mieszkaniowe. Kolejną pozycję w budżecie spłat stanowi obsługa dwóch najczęstszych celów posiadania kredytu, tj. zakupu dóbr trwałych i remontu mieszkania. Na ten dwa cele gospodarstwa domowe przeznaczają odpowiednio 18 proc. i 20 proc. całości budżetu spłat. Kredyty na cele stricte konsumpcyjne są zdecydowanie bardziej kosztowne, co obrazuje 5,4-procentowy udział w budżecie spłat tych kredytów, podczas gdy w całości zadłużenia stanowią one zaledwie 1,9 proc. Na podstawie otrzymanych wyników, można stwierdzić, że najdroższym rodzajem kredytu jest zadłużenie na cele związane z kształceniem i leczeniem. Pomimo, że zadłużenie związane z kształceniem własnym i dzieci stanowi ok. 0,4 proc. całości zobowiązań, to jego spłaty stanowią aż 1,4 proc. budżetu spłat. W przypadku wydatków na leczenie zadłużenie z tego tytułu wynosi 0,6 proc. całości zadłużenia, zaś jego obsługa aż 2,5 proc. całości spłat.

4.3.3.4. Podsumowanie

W latach 2011 - 2013 zachodziły kolejne, widoczne zmiany w korzystaniu przez gospodarstwa domowe z rynku finansowego. Przede wszystkim po raz pierwszy w historii badania udział gospodarstw domowych deklarujących posiadanie oszczędności przekroczył udział gospodarstw domowych posiadających zobowiązanie. Było to konsekwencją dwóch zjawisk. Z jednej strony rosnącej zamożności polskich gospodarstw domowych, która znacznie silniej przekłada się na szanse posiadania oszczędności niż na szanse posiadania zobowiązań. Z drugiej strony, rynek kredytowy poddany został znaczącym ograniczeniom w ostatnich latach. Ograniczenia te wpłynęły na zmniejszenie

liczby gospodarstw domowych sięgających po kredyt na cele konsumpcyjne. Perspektywy aktywności gospodarstw domowych na rynku finansowym na kolejne lata są w znacznej mierze uzależnione od tempa wzrostu dochodów, ale również od prowadzonej przez banki polityki. Na ograniczenie skłonności do korzystania kredytu będzie miało niewątpliwie zmniejszenie liczby nowych gospodarstw domowych wchodzących na rynek w związku z osiąganiem odpowiedniego wieku przez roczniki niżu demograficznego lat 1990-tych. Z drugiej strony należy się spodziewać wciąż rosnącej roli kredytu na cele mieszkaniowe.

Wyniki badania *Diagnoza Społeczna 2013* pokazują również jednoznacznie, że gospodarstwa domowe wciąż głównie oszczędzają w formie lokat bankowych, a bardzo istotną część oszczędności stanowi gotówka. Znacząca część oszczędności gospodarstw domowych ma charakter 'zabezpieczający' – na starość, wobec sytuacji losowych oraz na przyszłość dzieci. Na te cele przeznaczona jest blisko połowa zgromadzonych środków. Sumaryczny udział oszczędności na zakup dóbr trwałych, mieszkań oraz prowadzenie działalności gospodarczej wynosi mniej niż 20 proc. Udział oszczędności na leczenie i rehabilitację nie przekracza 7 proc. podobnie jak oszczędności na wypoczynek. Wydaje się, że w kolejnych latach w związku ze zmianą struktury wieku ludności profil oszczędzania powinien się zmieniać – można oczekiwać zarówno wzrostu oszczędności związanych z inwestycjami w zdrowie (leczenie, rehabilitacja, wypoczynek), jak i zabezpieczenia się na okres wieku starszego.

W obszarze zaciągania zobowiązań kredytowych wyniki naszych analiz pokazują jednoznaczną dominację banków, na które przypada 97 proc. całości zadłużenia gospodarstw domowych. Nie znajdują potwierdzenia informacje dotyczące nadzwyczajnych obciążeń związanych ze spłatą zobowiązań gospodarstw domowych względem firm pożyczkowych. Spłaty tego typu zobowiązań to jedynie 2,5 proc. całości spłat. Ze względu na cele zaciągania zobowiązań zarówno w obszarze wielkości zadłużenia, jak i spłat dominują cele związane z zakupem mieszkania.